

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI

ÖZEL LİSESİ

TÜRKÇE A DERSİ

UZUN TEZİ

ADALETİN PARODİSİ: GÖZLERİMİ KAPARIM VAZİFEMİ YAPARIM

Danışman Öğretmen: N. Tuhfe Toçoğlu Akgül

Öğrencinin Adı: Utkay

Soyadı: Daymaz

IB Numarası: 001129026

Ödevin Sözcük Sayısı: 4024

Araştırma Konusu: Haldun Taner'in *Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım* adlı yapıtında "adalet" kavramı oyunda yaratılan toplumun ve odak figürlerin yaşam algıları ve davranışları üzerinden nasıl işlenmiştir?

ÖZ(ABSTRACT):

IB programı Türkçe A dersi için uzun tez olarak hazırlanan bu çalışmada Haldun Taner'in *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* adlı oyunundaki toplumsal ve bireysel adalet olgusu karakterlerin birbirleriyle olan etkileşimleri doğrultusunda incelenmiştir. Bu konunun tercih edilmesindeki amaç oyun boyunca oyunda kurgulanan toplumun siyasi ve tarihi birçok gelişmeye maruz kalmasına rağmen adalet ve ahlak algısının değişmemesi ve odak figürlerin temsil ettikleri fikirlerden dolayı toplum ve diğer bireyler tarafından yaratılan adaletsizliklerle karşı karşıya kalmalarıdır. Yapıttaki dinamik adalet anlayışı birbiriyle zıt kutupları oluşturan iki odak figürün başından geçen olaylar çizgisinde gösterilmektedir. Bu adaletsizlikleri doğuran bireylerin adalet kavramının şekillenmesi odak figürlerin hayatını oluşturan üç kronolojik kesite ayrılmıştır: çocukluk, gençlik ve yetişkinlik. Bu süreç toplum ve bireyler arasındaki etkileşimleri yazarın yapıtta vermek istediği mesaj doğrultusunda incelenmiştir. Eserin tiyatro oyunu şeklinde yazılmış olması bu konuda geniş bir olay örgüsü barındırması yönünden adaletsizlik kavramının birçok örneklem üzerinden incelenmesine olanak vermiştir. Böylece adalet anlayışı farklı olaylar üzerinden tekrar tekrar okura aktarılmıştır.

(Sözcük sayısı:152)

İÇİNDEKİLER:

I.	Giriş.....	3
II.	Çocukluk.....	4
III.	Gençlik.....	7
IV.	Yetişkinlik.....	8
V.	Sonuç.....	14
VI.	Kaynakça.....	16

Araştırma Sorusu: Haldun Taner’in *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* adlı yapıtında “adalet” kavramı oyunda yaratılan toplumun ve odak figürlerin yaşam algıları ve davranışları üzerinden nasıl işlenmiştir?

1. **GİRİŞ:**

Toplumsal değerler bir toplumun olaylara bakış açısını ve belirli durumlar karşısında izleyeceği tutumu belirlemektedir. Adalet kavramıysa toplum düzeninin bireysel çıkarların üstünde tutulup bireylerin toplumun kendisi adına belirlediği kurallara uymasındır. Bu bağlamda düşünüldüğünde adalet yaşam boyunca edinilen birikimlerle şekillenen bir tutum olup bireyler arasında farklılık gösterebilen görel bir kavramdır. Toplumsal adalet kavramıysa bu farklı görüşlerin bireyler arasındaki ilişkilerin devamlılığını sağlamasına yetecek kadar ortak değerler barındırması durumudur, diğer bir ifadeyle bir toplumun adalet üzerine genel tutumudur. Toplumsal düzenin bireysel sınırları değil bireysel çıkarların toplumun kurallarını şekillendirdiği bir toplumdaki adalet algısı toplumsal düzeni amaçlayan bir hedef olmaktan çıkıp, bireylerin şahsi çıkarlarını korumak adına insan ilişkilerindeki dengenin bozulmasına sebep olan bir anlayış haline alır. *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* adlı oyunda kişilerin bireysel çıkarlarını korumasının toplumsal adalet anlayışının temelini oluşturduğu bir toplulukta bu düzen ve anlayışa yabancı, etik ve ahlaki açılardan kirlenmiş olan toplumsal düzeni değil, mutlak doğruyu temsil eden bir karakterin bu tutumu yüzünden diğer bireyler tarafından adaletsizliğe uğraması anlatılmaktadır.

Metin boyunca adaletsizlik kavramının nasıl şekillendiği çocukluk, gençlik ve yetişkinlik olmak üzere üç kısma ayrılıp bu kısımlarda odak figüre ve yan figürlere karşı çeşitli olaylar etkisiyle yaratılan adaletsizlikler toplumsal ve bireysel kaynaklı olmak üzere incelenip ele alınacaktır.

II. COCUKLUK

Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım adlı oyunda toplumdaki bireysel çıkarların öne çıkarılıp toplumsal adaleti etkilemesi işlenmektedir. Yazar toplumsal adaletsizliği oyun boyunca kutupluluk tekniği yardımıyla hissettirmektedir. Tiyatro türünün özelliği olarak karakterler oyun başlamadan önce tanıtılmaktadır. Bu noktada yazar kutupluluk tekniğini karakterlerin tanıtımında da kullanılmaktadır. Yazarın odak figürlerden biri olan Vicdani'yi ilk kez tanıtırken “*örnek talebe, uysal delikanlı, gönüllü asker, dürüst vergi mükellefi*”(27) gibi sıfatlar kullanmasıyla Vicdani'nin iyi bir insan, toplumsal kurallara saygılı bir birey olduğuna vurgu yapmaktadır. Kutupluluk ilkesi karakterlerin doğumunun anlatıldığı sahnede de Anlatan kişinin karakterlerin doğumuna dair şu yorumlarıyla öne çıkarılmaktadır.

Anlatan:

Vicdani'nin anası iğne iplik

Doğumdan üç ay sonra

Ecel geldi yetişti

Efruz'un ki kadana

Doğum ona yaradı

İnadına gelişti

Efruz daha o gündən

Besli süte alıştı

Vicdani'nin sütüne

Sırmakeş de karıştı. (29)

Bu satırlarda Vicdani'nin doğumunun zorluğu ve annesinin iğne iplik oluşu ve doğumdan birkaç ay sonra vefat etmesi ve Vicdani'nin sütüne acı bir vapur düdüğü olan “sırmakeşin karışması” ifadesiyle hayatın Vicdani açısından zorluk ve sefalet içinde başladığını aktarmaktadır. Benzer bir durum olan Efruz'un doğumundaysa annesine yaraması ve annesinin “kadana” isimli iri bir at cinsine benzetilmesi, bunu takip eden süreçte de Efruz'un serpilip gelişmesinin anlatılması hayatın Efruz cephesinden bereketli ve rahat olduğunu hissettirmektedir. Böylece oyunun henüz başından doğruluk ve dürüstlüğü timsali olarak betimlenen Vicdani için hayatın zorluk ve eşitsizlik içeren bir yer olmasına karşın Vicdani'nin

kutbu olan Efruz içinse ironik bir şekilde hayatın kolay ve bereketli oluşu oyunda adaletsizliğin ilk kez göz önüne çıkarılmasıdır.

Bununla birlikte çocukların doğumuyla birlikte duydukları ilk sesin postal sesi olması ve hareket ordusu marşının duyulması gibi sahne yönlendirmelerinin bulunuşu figürlerin yaşayacakları olayların arka planında da toplumu yönlendirenlerin olduğunu belirtmek için olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle o günün toplumsal koşullarının aktarmasının leitmotiveleridirler. Yazar toplumdaki adaletsizliği bir sahne yönlendirmesi olan “*Bir sütçü çeşmeden güğümlerine su katar*”(29) ifadesiyle de göstermektedir. Bu sahne yönlendirmesinde yazar toplumdaki yozlaşmayı ticaret ahlakına aykırı bir durum olan süte su katmak betimlemesiyle aktarmaktadır.

Çocukluğun ilk evresi ve aynı zamanda Vicdani ve Efruz’un toplumla ilk etkileşimi olan Mahalle Mektebi sahnesinde adaletsizlik olgusu toplumu temsil eden bir yetişkin ve ayrıca toplumsal anlayışın bir sonraki nesillere aktarıcısı bir eğitimci olan Hoca karakterinin davranışları doğrultusunda incelenmektedir. Hoca’nın öğrencilere sorular sorup yanlış cevaplayanlara tokat attığı sahnede adaletsizlik doğru cevapları verdiği halde masumiyeti yüzünden tokatları yiyen Vicdani üzerinden işlenmektedir. Hoca’nın “*Buna vurdum, sen yedin. Ama zararı yok. Hocanın vurduğu yerde gül biter*” (36) sözlerinde toplumsal görüşü temsil eden Hoca karakterinin adaletsizliğe göz yumması ve cezalandırılmanın şaşmasının pek de üstünde durmaması söz konusudur. Benzer bir durum toplumsal adaleti temsil eden Polis karakteriyle de yaşanmaktadır. Vicdani parkta bulduğu bir altın saati doğru olanı yapmak için karakola teslim etmeye gittiğinde Polisin görevi başında “pinekliyor” olduğunu görmesi adaletin temsilcisi olarak görülen memurun ilgisizliğini gösterir niteliktedir. Saat bulduğunu bildirip teslim etmek için gelip onu uyandıran Vicdani’ye “*İyi bok yedin ne güzel uyumuştum. Afyonumu patlattın*”(40) diyerek görevini yerine getirmek yerine görevi başında uyuduğunu söylemesi de bu yozlaşmayı kanıtlamaktadır. Ayrıca Polis memurunun, dürüst davranışından ötürü Vicdani’yi tebrik etmek yerine çeşitli soruları yineleyip sorgulayarak Vicdani’yi sıkıştırmaya çalışması da adaleti doğru yerde aramayacağını göstergesidir. Bütün bu zorlu sorgulama sürecinde “*Polis: Önce çaldın sonra nadim oldun, ikramiye alırım diye getirdin*”(42) diyerek Vicdani’yi suçlamaktadır. Polis, saati almaya ikna olduğunda ise yeni bir yozlaşmanın ve ilgisizliğin örneği görülür. Polis zabıt tutmaya üşenip “*Hadi canım, sonra yazarım, biraz daha kestireyim* (43)” diyerek tekrar uyumaya başlar. Toplumda kişilerin görevlerini yerine getirmeyişinin, toplum düzeninin sağlanmasından sorumlu bir birey olan

Polis memurunun davranışlarıyla aktarılması toplumsal düzenin bozulmasını ve toplumun yozlaşmasına gönderme yapmaktadır.

Adalet kavramı çocukluğun son durağı olan aşk ve karşı cinsle olan ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Vicdani ilk aşk sahnesinde yaşıtı ve sınıf arkadaşı olan Cemalifer Vicdani'nin saflığından faydalanılarak kullanılmaktadır. Cemalifer'in "*Bizim sınıfta herkes bana bitiyor [...] ben çok zalim bir kadın olacağım bütün erkekleri verem edeceğim*" (45-46) diyerek kendinden hoşlanan çocukları kullanacağını söylemesi birey olarak toplumsal farkındalığı kazandığını, toplumun işleyiş ve ahlak düzenini kavramaya başladığını göstermektedir. Sahne sonunda karşı cins olmanın avantajıyla Vicdani'yi de istediği konuma getirip kullanmakta ve çıkartma toplamak gibi basit işlerini kendisi yerine yapmaya ikna etmektedir. Bunu takip eden sahne ise Efruz'un Cemalifer ile olan ilişkisini anlatmaktadır böylece aynı kişiyle Efruz'un iletişimi de aktararak karakterlerin duruşlarının kıyaslanmasını sağlamaktadır. Yeni bir bisiklet alan Efruz yeni bir oyuncuğun çekiciliğiyle Cemalifer'i etkilemişti. Aralarında geçen şu diyalog karşı cinslerin etkileşiminin kutupların farklı sembolleri olan karakterlerce nasıl değişkenlik gösterdiğini iletmektedir.

"Cemalifer: Beni de bindirir misin biraz?"

Efruz: Bir öpücük verirsen bindirim." (47)

Burada da görüldüğü gibi kendisinden hoşlanan erkekleri kullanan Cemalifer bu sefer aynı döngünün hedefi olmuş üstelik Efruz'u öptüğü halde bisiklete binememiş ve Efruz tarafından kullanılmıştır. Böylece dürüstlüğü nedeniyle Cemalifer tarafından kullanılan Vicdani ve şartları her zaman lehine çevirmeyi çocukluğundan öğrenmiş olan Efruz adalet bağlamında aynı paydada toplanmış, Vicdani'yi kullanan kız Efruz tarafından kullanılmıştır.

Çocukluk döneminde toplumsal adaletsizlikten çok bireylerin birbirlerine olan tutum ve hareketleri doğrultusunda ortaya çıkarılan bir adaletsizlik işlenmiş, bireysel adaletsizlik konu edilmiştir. Bu adaletsizlik toplum şartlarının dürüstlük ve etik ile istenen hedefe ulaşabilme konusunda nasıl zıtlaştığını göstermektedir okura.

III. GENCLİK

Kişinin özelliklerinin çoğu genellikle gençlik çağlarında şekillenmekte bu yaşlarda kazanılan yetiler ve hayata dair algılar genellikle kalıcı ve bireylerin geleceğinin nasıl olacağına ışık tutar nitelikte olmaktadır. Adalet algısı da bireylerin genellikle çocukluk ve gençlik çağlarında çevrelerinde gördükleri olay ve durumlar karşısında geliştirdiği bir tutum olmaktadır. Metinde odak figürler olan Efruz ve Vicdani'nin gençliklerinin anlatıldığı bölümde bireylerde adalet algısının nasıl şekillendiğini ve toplumun genelinin adalete bakışıyla ne derecede kesiştiği gösterilmektedir. Gençlik bölümünde Vicdani'nin karşılaştığı adaletsizliği doğuran durumlar yüksekokul ve askerlik sahnelerinde işlenmektedir.

Yüksekokul yıllarının anlatıldığı Şark mahfilî bölümünde Efruz ve Vicdani karakterleri büyümüş üniversite çağına gelmiş delikanlılardır. Sahnede Şark mahfilinin önünde Ankara'dan gelecek olan Kuvayı Milliye kumandanı Refet Paşa'yı karşılamak için hazırlıklar yapılmaktadır. Paşayı karşılayacak kişi Vicdani olarak kararlaştırılır fakat Efruz olaya müdahale eder: *“çok heyecanlıyım muavin bey. 418 Efruz, sağ olsun, gitti evden heyecan ilacı getirdi. Geçer birazdan, bir şey değil. (Efruz kıs kıs güler)”* (51) Efruz Vicdani'nin saflığından yararlanıp ona müshil ilacı içerir. Vicdani karın ağrısından kendisine verilen görevi yerine getiremeyecek hale gelir. Bu müdahaleden sonra Vicdani'nin yeri Efruz'a verilir ve toplumda istenilen mevki ve konumu elde etmek için etik olmayan ahlaka ve adalet duygusuna aykırı eylemlerin gerçekleştirilmesinin bireylerin kendi yarattıkları adalet anlayışıyla çelişmediği görülmektedir. Bu bölümde daha önceki sahnelerde Hoca ve Polis memuru gibi toplumsal düzeni temsil eden karakterlerden birisi Mahfil Müdürü'dür. Onun da *“Efruz, bundan hayır yok. İşte geliyorlar, karın ağrısı Refet Paşa'nın yanında tutarsa rezil oluruz. Al kâğıttan sen oku oğlum (52)”* diyerek işler hallolduğu sürece bireyler arasındaki adaletsizliğe göz yumması oyunda yaratılan toplumun adalet anlayışını aktarmaktadır.

Adaletsizliğin gözleendiği bir diğer durum ise karakterlerin askerlik çağına gelip askere gitmeleriyle ortaya çıkmaktadır. İlk sahnede Efruz, İstanbul II. Ordu Kumandanı Aslan Paşa'nın kızını bir at gezisinde kandırarak babasının terhis olan yaveri yerine kendisini önermesini ister. *“Babanızın yaveri yakında terhis oluyormuş da. Babanız sizi kırmaz, Perizat hanım. Onun yerine beni tavsiye etseniz?”* (63). Burada Efruz'un kendi çıkarları doğrultusunda insanları yönlendirmesi görülmektedir. Paşa'nın bilardoya olan düşkünlüğünü ve kendisinin de

İstanbul bilardo şampiyonu olmasını lehine kullanan Efruz kendi askerliğini rahat bir şekilde İstanbul'da Aslan Paşa'ya bilardo öğreterek geçirmiştir.

Öte yandan Efruz'un karşı kutbu olarak oyunda bulunan Vicdani ise torpili bir seçenek olarak görmeyerek vatanın her yeri askerlik için aynıdır demiş ve kendini Erzurum'da bulmuştur:

“Komutan Gedikli: Ben adamın ağzını burnunu dağıtırım. Profesör, umum müdürü, mümeyyiz ne olursanız olun. Burada asker olduğunuzu unutmayın. Ben adamı dünyaya geldiğine geleceğine pişman ederim.” (64)

Bu satırlarda konuşan komutan toplumdaki bir kesiti temsil etmekte ve askerlik makamının insanları sosyal birey olarak tanımlamaktansa nizami olarak tekleştirdiğini göstermektedir. Fakat şartların herkes için aynı olduğu böyle sıkı bir düzen dâhilinde bile adalet görelilik gösterebilmiş, ortam şartlarını lehine çeviren Efruz ile uysal ve üstlerinden gelen her şeye razı olan Vicdani'nin yaşadığı olaylarca şartların adaletsizliği okura gösterilmiştir.

Böylece toplumun şartlarını kendi şartlarına eşitlemek için kullanan Efruz'a karşın dürüstlüğünden ödün vermemek için çizgisini hiç bozmayan Vicdani'nin toplumun kalanının adalet ve ahlak anlayışıyla çelişip toplumsal bir adaletsizliğe maruz kaldığı görülmektedir.

IV. YETİŞKİNLİK

Hayat boyunca öğrenilenler her şey kişilerin hayata karşı duruşunun ve karakter özelliklerinin oluşmasına yardım eder. Bireylerin hayata hazırlanırken karakterlerine dair kazanımları genellikle şekillenerek hayat boyunca yansıtılacak tepkilere dönüşürler. Adalet olan yaklaşım da hayat boyunca karşılaşılan olayların etkisiyle bireylerde yer edip oluşturulmuş bir tavır veya anlayış halini alabilir. Yetişkinlik bölümü metnin son kısmı olup odak figürler olan Vicdani ve Efruz'un hayatlarının nasıl şekillendiğini ve geçmişten gelen kazanımların onları nasıl bireylere dönüştürdüğünün gözlemlendiği bölümdür. Bu bölümde Vicdani, Efruz ve toplumun adalet anlayışı ve bireylerin maruz kaldığı adaletsizlikler karakterlerin özel hayatları ve iş ilişkileri üzerinden işlenmektedir.

Yetişkinlik döneminin ilk kısmı olan Büro, Vicdani ve Efruz'un ilk kez iş hayatıyla karşılaşmalarını konu edinir. Büro sahnesinde iki karakterin iş başvuruları sırasında karşı karşıya kaldıkları durumun yarattığı bir adaletsizlik ortaya çıkmaktadır. İlk olarak iş ilanı için mülakata gelen Vicdani içeriye alınır ve kendisini tanıtır:

“Kumarım, işretim, sefahatim yoktur. Pazarları bile çalışırım. İlan buyurduğunuz sekreterliğe layık mıyım bilmiyorum, Daha ehli birisi varsa onun ekmeğini almak asla aklımdan geçmez. Ama beni almak inayet ve teveccühünü gösterecek olursanız o zaman fedakarane, cansiperane çalışırım”(67)

Vicdani örnek ve iyi yönlerini bir, fakat tevazu çizgisini aşmamak için kendisini de sorgulayarak, anlatmaktadır. Buna karşılık Patron *“Bravo delikanlı. Sizi dosya müdürü yapıyorum. Aylık 350 lira”*(68) diyerek Vicdani’yi geçiştirircesine fakat veriminden yararlanmak için kovmak da istemeyerek işe alır. Vicdani’nin ardından içeriye giren Efruz da kendisini tanıtır:

“İçki içerim, kumar severim. Üzerinize afiyet kadınlara da çok düşkünümdür. İçki insanın ayağını yerden keser, frenlerini gevşetir. Kumar insanı paraya cimrice bağlanmaktan kurtarır. Kadın da malumu aliniz hayatın tuzu, biberi, salçasıdır.” (68)

Efruz açıkça ahlaki olarak yanlış ve etik olmayan yönlerini bir bir sıralar Patrona. Buna karşın kurgulanan toplumunun Vicdani değil Efruz gibi düşünen bireylerden oluşuyor olmasından dolayı Efruz’un ahlak anlayışına yakın olan toplumsal görüş yine lehine işler ve Efruz’un kendini bu şekilde takdimi Patron ’un oldukça ilgisini çeker. *“Enteresan ben yaşamasını seven insanlardan hoşlanırım”*(68) diyerek Efruz’un kendisini tanıtırken yansıttığı bakış açısını onayladığını belirtir ve onu kişilik özelliklerinden dolayı işe alacağını ifade eder: *“Sen, tam benim aradığım adamsın. Seni kendime kalem mahsus müdürü tayin ediyorum. Aylık 1800 lira”*(69). Patron’un Efruz’u onaylaması ve onu “kalem mahsus müdürü” yaparak Vicdani’nin katbekat üzerinde bir maaşla işe başlatması adaletsizliğin yansıtılmasındaki ilk örnek değildir. Daha önceki çocukluk ve gençlik dönemlerinde de adaletsizlik kurgulanan toplumu temsil eden Hoca, Polis, Komutan ve Mahfil müdürü gibi figürler üzerinden gösterilmektedir. Bu bölümde de bu figürlere yeni ama adaletsizliği diğer figürlerden farklı olmayan Patron karakteri eklenir.

İşe alınma konusunda yaratılan adaletsizlik sadece bu örnek ile sınırlı kalmamaktadır. Bu sefer adaletsizlik Vicdani ve Efruz üzerinden değil, iki yan figürün başından geçenler üzerinden anlatılmaktadır. Efruz’un işe alınmasından hemen sonra daktilo mevkii için başvuran adaylar içeriye alınır. Onların mülakatı sırasında Vicdani de odada bulunmaktadır. İlk aday kendisini *“üç dilde steno not tutarım. Sağ elimle not tutar sol elimle daktilo yazar bu arada ağızla da diktafona cevap verebilirim”* (70) diye tanıtarak görev için oldukça uygun yeterlilikte ve beceride olduğunu anlatmaktayken bu durum Patron’un hiç ilgisini çekmediği gibi *“İki el üzerinde amuda kalkıp ayağınızı başımıza da değdirdikten sonra evrakı klasöre yerleştirebilir misiniz?”*(70) diye dalga geçmesine sebep olur. İkinci aday olan Lalifer ise Tek dil bilip, daktilo

kullanmasını bilmediği ve iş için hiç de uygun olmadığı halde Patron'un hoşuna gider ve ilgisini çeker. Mülakat sonunda ise Vicdani ve Efruz'un işe alınırken yaşanan adaletsizliğin bir benzeri tekrar etmekte, işi neredeyse hiçbir yeteneği olmayan Lalifer almaktadır. Bu durum Vicdani'nin toplumda adaletsizliğe maruz kalanları temsil ettiğini ve toplumda onun gibi düşünenlerin başına da benzer adaletsizliklerin geldiğini göstermektedir. Vicdani'nin Lalifer'in işe alınma kararına şaşırması üzerine Patron "*O olacağı kadar olmuş. Buncağızı işe alıp eğitip yetiştirip cemiyete bir insan kazandırmak daha iyi değil mi?*" (71) diyerek hem Lalifer'i işe alışı hem de bu durumun adalet açısından yarattığı çarpıklığı savunmaktadır.

Yetişkinlik döneminde kişisel ilişkilerdeki ahlak anlayışının yozlaşmasından doğan bir adaletsizliğe de yer verilmektedir. Lalifer iki yıldır evlenme teklifini reddettiği Vicdani'yle bir anda evlenme kararı alır çünkü Lalifer patronundan hamile kalmış ve Vicdani'den olmadığı halde bebeğine babalık edecek ve kendi adının karalanmasını engelleyecek saf birini aramaktadır. Bu koşullar altında bu rol için biçilmiş kaftan olan Vicdani'ye Lalifer'in hedefi olur. Efruz'un dolduruşuyla Lalifer'in kendisini sevdiği fikrine iyice kapılan Vicdani'ye bu konuda hiçbir şey yapamaz ve kendisini bir anda bu düzmece evliliğin taraflarından biri olarak bulur: "*Vicdani nişanı uzatmak ister, oysa kızın işi acele(gebe işareti)*" (76). Bu alıntıda parantez içinde belirtilen sahne yönlendirmesi gerçekliği belirtirken Vicdani'nin bu durumu fark etmemesiyle bir kez daha açık ettiği saflığı da okura iletilmektedir. Böylece evlilik sahnesi toplumun ahlak ve etik anlayışındaki yozlaşmadan kaynaklanan bireysel bir adaletsizliğin işlendiği bir sahne haline gelmiştir.

Bu şartlar altında yapılan evlilik uzun sürmez ve sonraki sahnede Vicdani, Lalifer'i kendisini patronuyla aldatırken yakalar. Bu durumun farkına varan Vicdani derhal Lalifer'i boşama ve işten çıkma kararı alır: "*Affınıza mağruren derhal işimden ayrılıyorum. Seni de vefakâr karıcığım, bundan böyle bu tip hareketleri rahatça yapabilmen için hürriyetine kavuşturuyorum*"(81). Bütün bu olanlara rağmen Vicdani hâlâ "affınıza mağruren" ifadesiyle hitap ederek böyle bir durum karşısında dahi üstlerine karşı mesafe ve saygısını korumaktadır. Burada Vicdani'nin uysal ve zararsız bir birey olarak tanıtıldığı görülmektedir. Fakat Vicdani ne kadar iyi niyetliyse Patronu da o kadar çıkarıcıdır ve Vicdani'ye duygu sömürüsü yaparak yetiştirmesi gereken işleri bitirmeden işten çıkamayacağını söyler:

"Bütün bunları geç bir kalem, namus, iffet, skandal o kadar mühim değil, bunların hepsinden önemli bir şey var. Bordrolar ne olacak? Bordrolar yetişmezse maliye tepemizde. Kastın beni, iflas ettirmek mi? Bunu yapamazsın Vicdani. Hadi benim, Efruz'un haturını ezdin, diyelim. İlla velakin firmadan

ekmek yiyen üç yüz ailenin ekmeği ile oynayamazsın. Yazıklar olsun Vicdani. Şahsi bir kırılmayı umuma, firmaya cemiyete, milli menfaatlere kadar teşmil etmeye kalkıyorsun.” (81)

Bu konuşmasıyla Patron hem namus iffet gibi ahlaki değerlere olan bakışını yansıtmakta, hem de Vicdani’yi kullanmaya devam etmek için her şeyin üstünde tuttuğunu bildiği insan hakları ve milli menfaatleri öne sürmektedir. Bunun üstüne “*hak yoktur vazife vardır*”(82) diyen Vicdani çalışmaya devam etme kararı alır. Son olarak evden ayrılırken oğlu sandığı Masumi’yi de almaya kalktığına bebeğin kendisinden olmadığını öğrenir. Bu sahnede Vicdani’nin dürüstlüğü ve saflığı yüzünden bir kez daha ahlaki olarak yozlaşmış olan toplum tarafından kullanılışı gösterilmektedir.

Vicdani’nin karşıtı olan Efruz’un evlilik hayatı ise Vicdani’nin evliliğin tam karşıtıdır. Efruz eski Patronunun eşiyle sevdiğinden değil onu sadece şantaj malzemesi ve çıkar kaynağı olarak gördüğü için evlendiğini Vicdani’ye söyler:

“Bazı önemli siyasilerin vaktiyle ona yazdığı aşk mektupları için evlendim Şemsicihan hanımla. Bundan güzel sermaye mi olur? Bir kadının nesine aşık olurlar hiç akıl erdiremedim, gitti. Saksığan beyinlerine mi? Papağan konuşmalarına mı? Yoksa yarısından çoğu dolgu, otuz iki dişine mi? Kadının akıllısı nankör bir kedi, aptalı sadık bir inektir.” (89)

Bu sözleriyle kadınların kendisi için üretim ve kar malzemesinden başka bir şey temsil etmeyen güvenilmez varlıklar olduğunu tüm kadınları basit bir genellemeyle sınıflandırır ve kadınlarla ilgili bakış açısını yansıtır. Bu sahneden Efruz’un da Vicdani’nin de evliliklerinin çıkarlar doğrultusunda menfaat için gerçekleşen düzmece evlilikler olduğu görülmektedir. Aralarındaki fark ise Vicdani’nin Lalifer ile olan ilişkisinde kullanılan, Efruz’un ise eşini kullanan kişi olmasıdır.

Vicdani bir süre sonra Efruz’un kurduğu gazetede köşe yazarı olarak insanlara tavsiyeler vermek için çalışmaya başlar. Hayatından bezmiş, intihar etmeyi düşünen bir karakter olan Nilüfer gazete köşesinde kendisine yer vermesini istemek için Vicdani’yi ziyaret eder. Vicdani genç kızın haline dayanamaz ve Nilüfer’i intihar etmekten kurtarır. Nilüfer ise bu hareketinden sonra Vicdani’yi bırakmaz:

“Vicdani Tetikte ya

Gitti kızı kurtardı

Kurtarış o kurtarış

Nilüfer yapışkan mahlûk

Nilüfer davetsiz mihman.” (99)

Nilüfer’in anlatan tarafından “yapışkan mahlûk” ve “davetsiz mihman” olarak aktarması eski sevgilisinden hamile kalan Nilüfer’in muhtaç ve kendisini bu durumdan kurtarmaya çalışan biri olduğunu göstermektedir. Vicdani ikinci kez saflığından dolayı kendisini muhtaç bir kadına yardım ederken bulmuş Vicdani’nin iyi niyeti bireylerin şahsi çıkarları doğrultusunda yönlendirilmiştir. Ayrıca metin boyunca Vicdani’nin hayatına giren ve kendisini bu şekilde yönlendiren kadınların isimleri benzer olduğu gibi- Cemalifer, Meralifer, Lalifer, Nilüfer- bu karakterlerin gösterdiği tutum ve davranışlar da benzerlik göstermekte bütün bu kadınlar Vicdani’yi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Bu durum tek bir duruşu simgeleyen farklı kadınların kurguda yer aldığını göstermektedir.

Efruz ve Vicdani gazeteyle olan bağlantıları nedeniyle sıkıyönetim döneminde polis tarafından tutuklanıp sorgu yargıcı karşısına çıkarılmıştır. Sorgu sürecinde olan olaylardaki adaletin nasıl değişken ve görelî bir kavram olduğunu yansıtmaktadır. Tarihsel olaylar doğrultusunda birbirinden ideolojik olarak tamamen farklı yönetimler gelse de, sıkıyönetimler ilan edilse de toplumun değerlerinin değişmediği adaletin her zaman yanlısın tarafında olduğunu görülmektedir. Bu durum Vicdani ve Efruz sorgulanmak üzere çağrıldıklarında sorgu yargıcına gelen bir telefon üzerine yargıcın Efruz’a olan tavrının değişmesinde görülmektedir:

“Allo, Efruz(daha sert) Efruz dedim. (aldığı cevaptan yüzü bir anda yumuşar. Bakışı değişir.) Evet.(önünü ilikler.) Anlıyorum.(Efruz’a) Bir sigara buyurmaz mısınız? Evet.(Polise)Oğlum beye ateş ver.” (103)

Efruz’un nüfuzu herkes için aynı olması gereken kuralların esnetilmesine ve adaletin beklenmedik bir anda kendi tarafına dönmesine olanak sağlar. Böylece sorgudan kurtulur ve kefaletle salıverilir. Vicdani’yi ise bu durumdan kurtaracak bir nüfuzu ya da ismi bulunmamaktadır. Uysallığı ve otoriteyi sorgusuz kabullenen kişiliğiyle tanıtılan Vicdani kendisini doğru düzgün savunamadığından hâkim tarafından aslında Efruz’a ait olan ve eski patronunun eşine yazılan aşk mektuplarını şantaj malzemesi olarak kullanmaktan ve usulsüzlükten suçlu bulunur. “*Hâlâ mı saflık numarası? Alın bunu bağlı götürün.(götürürler) Herife bak be...(Vicdani tutuklanır.)*” (105) diyerek Vicdani’nin numara yaptığını aslında uysal ve saf görüntüsünün altında bir suçlu olduğunu düşünür. Böylece işlemediği bir suçun cezasını çekmek zorunda bırakılan Vicdani toplumun adaletsizliğini bizzat yaşamaktadır. Böylece gerçekten suçlu olan Efruz toplumdaki çarpık adalet anlayışıyla kendi adalet anlayışını

bağdaştırdığı için serbest kalmışken tek suçu saflık ve dürüstlük olan Vicdani toplumun adalet anlayışına ayak uyduramadığı için Efruz'un suçunu çekmek zorunda bırakılmıştır.

Vicdani hapse düşmesine sebep olan arkadaşı Efruz tarafından hapisten de çıkarılır. İyi niyetinden hiçbir şey kaybetmeyen Vicdani, Efruz onu kandırırken hâlâ Efruz'u arkadaşı olarak sayıp ona güvenmektedir. Efruz ise ilerleyen zamanda gazetede işine geri dönen Vicdani'den kendisine düzenli bir rapor ve malumat teslim etmesini ister. Bu olay iki karakter arasındaki kutupluluğu en belirgin ortaya koyan durumlardan biridir çünkü Efruz, Vicdani'den yapılması gerekenlerin raporunu tam tersini uygulayarak başarıya ulaşmak için istemektedir:

“Sen her Salı bana, yapılacak işler hakkında bir tasarı hazırlayacaksın. Senin raporun bana sağduyunun, namusun, doğruluğun, dürüstlüğün, iyi niyetin yolunu gösterecektir. Başarıya varmak için de tam tersini uygulayacağım.”
(110)

Toplumun geri kalanının ahlak anlayışını temsil eden Efruz'un ahlak ve etik olarak doğru olan şeyleri başarı ve kâr yolunda yapılması gerekenlerin tam tersi olarak görmesi toplumun genelinin bu konudaki bakışını yansıtır niteliktedir.

Ülkede işlerin iyice karışması üzerine Vicdani, Nilüfer ile olan arkadaşlığıyla ilgili sorgulanmak üzere hayatında ikinci kez yargıç karşısına çıkarılır. Otoriteye karşı sonsuz bir inancı ve saygısı olduğu için Vicdani bu şekilde sorgulanmasının ve izlenilmesini kendi yapmış olduğu bir şey yüzünden olduğu fikrine kapılır. Böylece otoritenin kendisini suçluymuş gibi şüpheyle sorgulaması Vicdani'de işlediğini bilmediği bir suçu olduğu fikri uyandırır ve bu iç sorgularla yaşamına dair her şeyi sorgular, geçmişe dair her şeyden kurtulur ve kimseyle konuşmamaya başlar. Sonunda da kendisini bir akıl hastanesinde bulur. Vicdani'nin uyanışına konu olan bu son bölümde Vicdani adaletin sağlanması ve ahlaki olarak doğru olanın toplumca da doğru algılanması için yapılacak olanı şöyle açıklamaktadır: *“Gözlerimizi açalım gerekeni yapalım.”* (135). Vicdani burada geçirdiği iç sorgulamanın ardından toplumun adalet anlayışıyla kendi adalet anlayışının nasıl çeliştiğini ve adaletin ahlak ve etiklerden çok; güç ve çıkarla korunduğunu fark eder ve hayatı boyunca otoriteye safça bağlanması nasıl onu bu duruma getirdiğini anlar.

v. SONUC

Haldun Taner'in *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* adlı oyununda yaratılan toplum düzeninin karakterlerdeki adalet olgusuyla doğrudan ilişkili olduğu gözlenmektedir. Adalet oyun boyunca iki kutbu simgeleyen odak karakterlerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkileriyle etkileşip zaman geçtikçe olaylar karşısında yavaş yavaş şekillenmiş ve karakterlerin son hallerinde temsil ettikleri kutupları oluştururken birbirinden tamamen farklı iki ayrı adalet anlayışı ortaya çıkarılmıştır. Adalet kavramının karakterler üzerinden gözlenerek aktarılan değişimi çocukluk, gençlik ve yetişkinlik olmak üzere üç aşamada incelenmiştir.

Çocukluk aşamasında bireyler temsil ettikleri zümrelerden ve ait oldukları anlayışları yansıtmaktan ziyade çok temel ve basit konular üzerinde geliştirdikleri tepki ve tutumlarla incelenmiş, burada toplumsal adaletin yalnızca toplumu temsil eden insanlarca sergilenen tutumlar dâhilinde bir yansıması okura aktarılmıştır. Bu bölümde okura karakterlerin temsil ettikleri kutuplar ilk kez tanıtılmış, kurgulanan toplumda yanlı ve görelî bir adalet anlayışının hüküm sürdüğü toplumu temsil eden bireylerden olan Polis ve Hoca gibi karakterlerin dâhil olduğu olaylarca anlatılmıştır.

Gençlik döneminde odak karakterlerin ait oldukları kutupları yavaş yavaş göstermeye başladığı, Vicdani'nin temsil ettiği ahlaki değerlere inanmayan bir toplum düzeninde bu değerlere sahip çıkmaya çalışmasıyla kendisine yapılan adaletsizlikler gösterilmekte, toplumun adalet tutumunun distopik ve yozlaşmış oluşu karakterler arası etkileşimlerce gözlenmektedir. Bu bölümde yalnızca bireylerin başka bireylerce kullanılmasının adaletsizliğe sebep olmadığı, bu durumun yanı sıra birlikte şartların adaletsizliği de ön plana çıkarılmış, birbirinden bağımsız olmalarına rağmen odak figürlerin benzer durumlarda toplumsal anlayışlarının yönlendirmesiyle çok farklı sonuçlarla karşılaştıkları görülmektedir. Bu bölümde de figürlerin toplumla etkileşimleri ilk bölümde olduğu gibi toplumu temsil eden tiplerle olan ilişkileri üzerinden sorgulanmıştır. Bu da bireylerin adaletsizliğinin yanında şartların adaletsizliğini, bireyin bireye uyguladığının yanında ayrıyeten toplumun bireye uyguladığı adaletsizliği ön plana çıkarmaktadır.

Yetişkinliğin konu edildiği son bölümde toplumun ve bireylerin adalet anlayışı olaylar üzerinden karakterlerin hayat boyunca maruz kaldıkları olaylar dolayında kendilerince özümstedikleri değerleri nasıl yansıttıkları incelenmektedir. Bu bölümde çeşitli sosyal ve tarihi gelişmelerin yansıttığı değişimlere yer verilse de, kutupların ve kapsadıkları anlayışların aslında değişmediğini, toplum düzeninin değişimlerden bağımsız baki kaldığı görülmektedir. Böylece adaletin görelî yapısının kurgulanan toplum düzeninde sabit kaldığını, etik ve ahlaki olarak

adaletsizliğin bu toplumun adalet anlayışı haline dönüştüğü gözlemlenmektedir. Örneğin odak figürlerden Vicdani'nin hayatına giren kadınların hepsi benzer bir isme, dahası Vicdani'yi kullanmak gibi ortak bir eğilime sahiptir.

Oyun boyunca olan bütün olaylar sonunda odak figür Vicdani'nin temsil ettiği karakterin toplumsal düzeni algılamakta zorlansa da bu düzene karşı diremediğini, toplumun diğer bireylerinde çocukluktan başlayan farkındalığın ve algının Vicdani'ye ömrünün sonlarına doğru da olsa geçtiği ve toplumun karşısında yükselen her kişi ve fikri sindirdiğini anlamasıyla son bulmaktadır. Yapıtın tiyatro oyunu olarak kaleme alınmasının getirisi olarak bütün olaylar yoğun bir olay örgüsü ve hızlı ve akıcı bir anlatımla sunulmuş, adaletin karşılaştırılması iki fasılda onlarca kez okura sunulmuş ve kurgulanan adaletle ahlaki değerler her fırsatta sorgulanmıştır.

Bireylerin adaletinin toplumun adaletine dönüştüğü bir sosyal düzende toplum düzeniyle çelişen bir karakterin uğradığı adaletsizlik incelenmiş ve bu adaletsizliğin getirdiği farkındalığın toplum ve karakterler üzerindeki etkisi belirtilmiştir.

VI. KAYNAKÇA

- Haldun TANER. *Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım*. 6.bsm. Ankara Bilgi

Yayınevi 2009

